

אמירה כפולה

א

פעמים לא מועטות מוצאים אנו במקרא אמירה חוזרת: פלוני אומר לחברו דבר מה, ומיד או כעבור פרק זמן אומר לו דבר נוסף, והכתוב מדגיש שאמירה כפולה יש כאן, כשהוא חוזר ואומר "ויאמר..."¹. החזרה על "ויאמר" נראית מיותרת לגמרי, שהרי הדובר הוא אותו דובר.

רש"י מתייחס לתופעה מעין זאת שלוש פעמים: בפירושו למל"א כ', כח, בפירושו ליחזקאל ובפירושו למגילת אסתר. ביחזקאל י', ב נאמר: "ויאמר אל האיש לבש הבדים ויאמר ב'א אל בינות לגלגל...", ורש"י שם קובע: "כל מקום שנאמר ויאמר ויאמר אינו אלא לידרש...". כיוצא בזה נאמר באסתר ז', ה: "ויאמר המלך אחשוורוש ויאמר לאסתר המלכה". ושוב משמיע רש"י: "כל מקום שנאמר ויאמר ויאמר שני פעמים אינו אלא למדרש...". המקור לכך במסכת מגילה טז ע"א: "ויאמר ויאמר למה לי...", וכן בויקרא רבה: "רבי יוחנן בשם רבי שמעון בן יוחאי – כל מקום שנא' ויאמר ויאמר שני פעמים צריך להדרש"².

אבל ראב"ע הפשטן אינו רואה בכך חריג הרומז לדרשה, אלא סבור שזוהי דרך המקראות. הוא מעלה כמין כלל, אגב פירושו לקרבנות הנשיאים:

ואמר בשני³ 'הקרב את קרבנו' (במדבר ז', יט)⁴ כי כן דרך המקרא, כמו: 'ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי' (בראשית כ"א, ז), בעבור שארכו לו הדברים⁵, וכן 'ויאמר המלך אחשוורוש ויאמר לאסתר המלכה' (אסתר ז', ה)⁶.

במאמר זה נדון בתופעה של אמירה כפולה שאינה זהה לזו שעסקו בה רש"י וראב"ע.

1. מ' שילוח ('ויאמר ויאמר', בתוך: א' וייזר וב"צ לוריא [עורכים], ספר קורנגרין, תל אביב תשכ"ד, עמ' 251-267) קובע שהתופעה חוזרת כמאה פעמים במקרא.
2. ויקרא רבה פרשה כו, מהד' מרגליות עמ' תרח, וכן בתנחומא אמור ג ובמדרש שמואל פרשה כד, מהד' בובר עמ' סא.
3. בקרבנו של נתנאל בן צוער, שהקריב שני מבין הנשיאים.
4. ויש בכך חזרה על האמור בפסוק הקודם, "ביום השני הקריב".
5. בין "ויאמר" הראשון לתוכן האמירה.
6. פירוש ראב"ע לבמדבר ז', יג. הכפילות בפסוק באסתר זוכה להתייחסות כבר בגמרא: "ויאמר ויאמר למה לי? אמר רבי אבהו: בתחלה ע"י תורגמן, כיון דאמרה ליה: מדבית שאול קאתינא – מיד 'ויאמר לאסתר המלכה' " (מגילה טז ע"א).

שני המפרשים התייחסו למצב שיש בו היגד אחד בלבד, ובכל זאת מופיעה המילה "ויאמר" פעמיים, כך ש"ויאמר" השני בולט בזרותו. ואילו אנו עוסקים בשני היגדים שונים, שניתן היה לאחדם בפתיחה אחת של "ויאמר", מאחר שאין הפסק של דיבור ביניהם, ובכל זאת בחר הכתוב להוסיף "ויאמר" בתחילת ההיגד השני.

ב

לדעת שילוח,⁷ הסיבה לכך היא "הפסקה החלה בדברי המדבר", הפסקה הנובעת מסיבות שונות, "ומאחר שלאחריה הוא פותח מחדש את השיחה, הצריך הכתוב לכתוב שוב 'ויאמר', כאדם המתחיל את דבריו". אולם הסבר זה אינו מכלכל את כל ההיקרויות של התופעה.

גם נחמה ליבוביץ נזקקה לתופעה זו במאמר שכותרתו 'ויאמר ויאמר',⁸ והציעה להבין שבין "ויאמר" הראשון לשני באה כביכול תגובתו של הצד השני. 'כביכול', שכן זוהי תגובה ללא אומר ודברים. חוסר התגובה של הצד השני עשוי לנבוע מסיבות שונות, כפי שהדגימה נחמה שם. ועוד הצעה לה: פעמים שבדממה שבין "ויאמר" ל"ויאמר" כמו חבויות תגובות אפשריות שונות, שהכתוב רק רומז עליהן באותה שתיקה של הצד השני.

ג

להלן אבקש להתבונן בכמה דוגמות מספרי בראשית ושמות לתופעה זאת – מהן שהוזכרו במאמרים הנזכרים לעיל – ולהראות שהיו כבר מפרשנינו הראשונים והאחרונים שהתייחסו אליהן.

1. כשהתפכח נח מיינו ונוכח לדעת את שנעשה לו על ידי בניו, השמיע הוא:

וַיֹּאמֶר אָרוּר כְּנָעַן עֶבֶד עֲבָדִים יִהְיֶה לְאֶחָיו.

וַיֹּאמֶר בְּרוּךְ ה' אֱלֹהֵי שָׁם וַיְהִי כְנָעַן עֶבֶד לְמוֹ (בראשית ט', כה-כו).

הרי לנו: "ויאמר... ויאמר". אולם כאן נח אינו מדבר אל כתובת אחת, ודיבורו השני מכוון לכתובת אחרת, ודי בכך כדי להסביר את "ויאמר" הכפול. ואכן, רבי יצחק שמואל ריגיו (איטליה, תקמ"ד-תרט"ו) בפירושו לפסוק כו' התייחס לתופעה זו וכתב: "ויאמר – עתה הסב פניו אל שם ויפת לברכם, ולכן כפל הכתוב מילת 'ויאמר', לפי שהוא ענין אחר".

2. על הבטחת ה' לאברהם במחזה, "שכרך הרבה מאד" (בראשית ט"ו, א), באה תגובה

7. לעיל, הערה 1, עמ' 251.

8. נדפס בתוך: מ' ארנד ואחרים (עורכים), פרקי נחמה: ספר זיכרון לנחמה ליבוביץ, ירושלים 2001, עמ' 495-502.

9. פירושו של יש"ר לתורה יצא מחדש על ידי י"ש הררי, ירושלים תשס"ד.

כפולה של אברהם:

וַיֹּאמֶר אַבְרָם... מֵה תִּתֶּן לִי וְאֶנְכִי הוֹלֵךְ עִרְרִי וְבֶן מִשְׁק בֵּיתִי הוּא דִּמְשַׁק אֶלְיָעֶזֶר.
וַיֹּאמֶר אַבְרָם הֵן לִי לֹא נִתְּתָה זָרַע וְהִנֵּה בֶן בֵּיתִי יוֹרֵשׁ אֹתִי (בראשית ט"ו, ב-ג).

כאן – שלא כבאמירותיו של נח – שתי האמירות מופנות לאותה כתובת ונושאות אותו אופי, והתמיהה אפוא חזקה יותר. ואכן, יש מרבתינו הראשונים שחשו בה. רבנו נסים גירונדי האריך בעניין, ובין השאר הבהיר: "ולזה התחיל [אברהם] כקובל ומתמיה על מה שאמר לו הש"י ועל מה שלא אמר, והפריד לכל אחד פסוק מיוחד".¹⁰ אף ר"י אברבנאל התייחס לתופעה, וראה בה מאפיין בטבע האנושי, ואלו דבריו:

פעמים רבות יקרה לאדם העניו, שיבוש ויכלם מלשאל שאלה מאדוניו בפירוש, וישאלה ברמיזות. ואם האדון לא יבין רמיזותיו או לא ישיב עליהם, אז יצטרך השואל לשאל בדיבור שני אותה שאלה בפירוש.¹¹

וכך לאחר הדיבור הראשון:

שתק לראות מה ידבר בו... והשם יתברך ראה מחשבות לבו ולא השיבו דבר עד אשר ידבר דבריו בביאור מפורש... וכאשר ראה אברהם שלא השיבו יתברך, חזר לדבר פעם שנית בביאור ולא ברמיזות... כי להיות [= מפני היות] זה דיבור שני בפני עצמו אחרי השתיקה, הוצרך לומר שנית 'ויאמר אברהם'...¹²

גם רבי נפתלי צבי יהודה (הנצי"ב) מוולוז'ין התייחס לתופעה וכתב:

'ויאמר אברהם' – מאמר שני, ולא היה ביחד עם מאמר הראשון, והיינו משום שהשכיל אברהם ממה שלא השיב הקב"ה מאומה [על טרונייתו הראשונה], כי לא שאל כהוגן.¹³

3. בפרשת וירא שומעים אנו את אנשי סדום הנקהלים סביב ביתו של לוט

10. פירוש הר"ן על התורה, מהד' ל"א פלדמן, ירושלים תשכ"ח, עמ' קפט.
11. פירוש אברבנאל לבראשית, מהד' חורב, ירושלים תשס"ז, עמ' 367. הוא מפנה למסופר בספר במדבר (ל"ב, ג-ה) בעניין בקשת בני גד וראובן לנחול בעבר הירדן, שתחילה לא ביקשו זאת במפורש, אלא רק רמזו לכך באומרם שהארץ היא ארץ מקנה ולהם מקנה רב, ורק כשמשה "עם היות שהבין כוונתם – עשה עצמו כאילו לא הבינה", או אז ביקשו במפורש, ולכן באה שם שתי פעמים מילת "ויאמר".

12. שם, עמ' 368.

13. פירוש העמק דבר לבראשית שם. נסים אליקים בספרו העמק דבר לנצי"ב – מידות וכלים בפרשנות הפשט, עמ' 357-362, ריכז את ההתייחסות של הנצי"ב לכפל הפועל "ויאמר" בתורה, תוך שהוא מבחין בין משמעויות שונות וסיבות שונות לאמירה הכפולה: הבחנת הדובר בין אמירה לאמירה (אם מחוסר תגובה של השומע, אם כדי לאפשר לשומע לעכל את הדברים, אם כדי ליתן רווח בין הלך נפש אחד למשנהו, אם כדי לגשש ולבדוק אם להמשיך); האמירה השנייה מביעה תוכן שונה; דוברים או שומעים שונים. לרב מרדכי ברויאר דרך אחרת בביאור הכפילות כאן, ראה ספרו פרקי בראשית א, אלון שבות תשנ"ט, עמ' 321-325.

ומשמיעים אמירה כפולה:

וַיֹּאמְרוּ גַשׁ הַלֵּאָה וַיֹּאמְרוּ הָאֶחָד בָּא לְגוֹר וַיִּשְׁפֹּט שְׁפוֹט... (בראשית י"ט, ט).

יש"ר ריגיו מבין:

מכפל הלשון 'ויאמרו' 'ויאמרו' שני פעמים – יראה שרומז לב' כתות אנשים שהיו שם, קצתם באו בציווי קציני סדום¹⁴ לקחת האנשים בחזקה, והם אמרו 'גש הלאה'... ושארית העם שנתקבצו שמה למלאת תאוותם הרשעה אמרו כמוכיחים את לוט על שהעיז פניו למרות את פי קציני הארץ – 'האחד בא לגור וכו'.

4. באותה פרשה מוכיח אבימלך את אברהם:

וַיִּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם וַיֹּאמֶר לוֹ מָה עָשִׂיתָ לָנוּ וְמָה חָטָאתִי לָךְ כִּי הִבֵּאתָ עָלַי וְעַל מְמַלְכְּתִי חֲטָאָה גְדֹלָה... (בראשית כ', ט).

ומיד בפסוק הבא:

וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֵל אַבְרָהָם מָה רָאִיתָ כִּי עָשִׂיתָ אֶת הַדְּבָר הַזֶּה (שם, י).

מסתבר שאברהם היה המום נוכח המתקפה המילולית של אבימלך – "מה עשית לנו..." ולא השיב דבר. או אז פנה אליו אבימלך שנית בנימה מרוככת יותר – "מה ראית...", ואז התעשת אברהם והשיב "כי אמרתי...".

5. בפרשת יעקב ולבן כאשר יעקב מבקש לעזוב את לבן ופונה אליו: "שלחני ואלכה אל מקומי ולארצי" (בראשית ל', כה), באה התשובה: "ויאמר אליו לבן אם נא מצאתי חן בעיניך נחשתי..." (שם, כז), ומיד בהמשך: "ויאמר נקבה שכרך עליו ואתנה" (שם, כח).

רבי חזקיה בר מנוח ('חזקוני') מתייחס לכך, ואלו דבריו:

והא דכתיב 'ויאמר נקבה שכרך' וגו' משום שהפסיק בנתיים בדברים חזר לומר 'ויאמר'. וכפל לשון כזה יש הרבה במקרא.¹⁵

תחילת דבריו נראית כלקוחה מפירושו של רבי יוסף בכור שור שם:

והאי דקאמר 'ויאמר' בינתיים, מפני שהאריך בדברים חזר לומר 'ויאמר', כי כן דרך הפסוקים לחזור על הדברים כשהוא מאריך, ופעמים שהוא אומר 'ויאמר' 'ויאמר' ב' פעמים, כמו 'ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה' (אסתר ז', ה).¹⁶

14. המליצה על פי ישעיהו א', י.

15. ראה עוד בדבריו לשמות ל"ג, י.

16. הגם שאין שם אריכות דברים. מעתה אם זו דרך המקראות, כבר אין בזה בהכרח רמיזה לדרשה כדעת חז"ל ורש"י שהובאו בתחילת המאמר, ונמצאו דבריו מעין דברי ראב"ע הנ"ל. דברי ר"י בכור שור הם על פי מהדורת יהושפט נבו, ירושלים תשנ"ד.

גם ר"י אברבנאל נדרש לעניין זה, והוא מספח אותו לשאלה העשירית ששאל בתחילת העניין: "ולמה הוסיף מילת 'ויאמר נקבה שכרך', כי הוא היה תמיד¹⁷ המדבר",¹⁸ ועיין שם בתשובתו.¹⁹

נראה ששתיקתו של יעקב לאחר דברי לבן הראשונים, שתיקה מכוונת הייתה, שכן לבן לא הגיב בדבריו לדרישת יעקב, ויעקב עדיין מצפה להתייחסות עניינית. וזו אכן באה בדברי לבן השניים, שפתחו פתח למשא ומתן ביניהם.

6. כשיקשו האחים להרוג את יוסף, נחלץ האח הבכור ראובן להצילו:

וַיֹּאמֶר לֹא נִכְנֹו נַפְשׁ.

וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם רְאוּבֵן אֵל תִּשְׁפְּכוּ דָם הַשְּׁלִיכוּ אֹתוֹ אֶל הַבּוֹר הַזֶּה אֲשֶׁר בְּמִדְבָּר וְיָד אֵל תִּשְׁלְחוּ בוֹ
(בראשית ל"ז, כא-כב).

ר"י אברבנאל התייחס לעניין והבהיר:

ולפי שאחיו לא היו מקבלים עצתו לשיפטר בלא כלום, הוצרך לדבר אליהם שנית, והוא אמרו: 'ויאמר אליהם...'²⁰

הנצי"ב מדקדק בכתוב ומבחין, שלעומת האמירה השנייה המכוונת אל האחים – "ויאמר אלהם", הרי הראשונה היא סתמית ואינה ממוענת – "ויאמר" בלבד:

לא כתיב 'ויאמר אליהם' כמו בקרא הסמוך, אלא מתחלה בא ראובן בקול רעש גדול ומדבר אל עצמו: היו לא תהיה לא נכנו נפש. ואחר שהבינו שלא יוכלו להלוך נגד רוחו ודעתו של ראובן, הוסיף לדבר אליהם בנחת והסביר להם.

7. בעת הרעב הגדול, כשנודע ליעקב שיש שבר במצרים, פנה אל בניו:

וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְבָנָיו לְמָה תִּתְּרָאוּ.

וַיֹּאמֶר הִנֵּה שָׁמַעְתִּי כִּי יֵשׁ שָׁבֵר בְּמִצְרַיִם רְדוּ שָׁמָּה וְשִׁבְרוּ לָנוּ מִשָּׂם

(בראשית מ"ב, א-ב).

"ויאמר" השני נראה מיותר ומפריע את רצף המשפט. נראה שיעקב נמנע תחילה מלבקש ישירות מבניו לרדת למצרים לשבור אוכל, שהרי מדובר באנשים מבוגרים

17. "תמיד" היינו בהקשר זה, בשיחה הזאת שביניהם.

18. פירוש אברבנאל לבראשית (לעיל, הערה 11), עמ' 573.

19. שם, עמ' 583. ראה גם את הסברו של הנצי"ב בהעמק דבר שם. להלן בבראשית כ"ב, א-ב מתייחס הנצי"ב לאמירה הכפולה של הקב"ה לאברהם: "ויאמר אליו אברהם... ויאמר קח נא את בנך". אמנם שם לכאורה אין מקום לתמיהה, שכן בין אמירה לאמירה באה תגובתו של אברהם לאמירה הראשונה – "ויאמר הנני", ואך טבעי הוא שהדיבור החדש של הקב"ה יפתח ב"ויאמר", ובכל זאת רואה הנצי"ב לנכון להבהיר מדוע לא באו דברי הקב"ה לאברהם ברצף אחד, עיין שם.

20. פירוש אברבנאל לבראשית (לעיל, הערה 11), עמ' 650.

בעלי משפחה, ואין זה מן הראוי שיקבלו הוראות מאבא. על כן הסתפק יעקב בביקורת רמוזה: "למה תתראו". אולם משלא נרמזו צריך היה יעקב שלא בטובתו – להורות להם במפגיע: "רדו שמה...".

8. כשהופיעו האחים בפני פרעה, הציגו את עצמם:

**וַיֹּאמְרוּ אֶל פְּרֹעֶה רְעָה צֵאן עֲבָדֶיךָ גַּם אֲנַחְנוּ גַּם אֲבוֹתֵינוּ.
וַיֹּאמְרוּ אֶל פְּרֹעֶה לְגֹר בְּאֶרֶץ בְּאֵנוּ כִּי אֵין מִרְעָה לְצֵאן... וְעַתָּה יֵשְׁבוּ נָא עֲבָדֶיךָ בְּאֶרֶץ
גֹּשֶׁן**
(שם מ"ז, ג-ד).

כאן מופיע פעמיים "ויאמרו אל פרעה", כמעט תוך כדי דיבור. ר"י אברבנאל שם לבו לכך ומסביר שתחילה הסתפקו האחים בהצגתם כרועי צאן, "בחשבם שפרעה ישיבם וישבו בארץ גושן, להיות ארץ הגונה למרעה הצאן והבקר",²¹ ובכך ישיגו את מבוקשם מבלי שיצטרכו לבקש זאת במפורש, בקשה שוודאי לא הייתה נעימה להם. אולם כאשר ראו שפרעה לא השיב דבר על רמיזתם, הוצרכו לדבר שוב ולבקש את הדבר בפירושו.

9. בכל הדוגמות שראינו עד עתה היו הדוברים בני אדם, שעל פי דרכם הם רומזים ונרמזים, משימים עצמם כלא מבינים ושבים לדבר בנוסח אחר, להטעים ולהדגיש. אולם מצינו אמירה כפולה גם אצל הקב"ה, בעת ההתגלות למשה.
משה פנה אל ה' ואמר: "הנה אנכי בא אל בני ישראל ואמרת לי להם אלהי אבותיכם שלחני אליכם ואמרו לי מה שמו מה אמר אלהם" (שמות ג', יג). וה' השיב לו באמירה כפולה:

**וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה אֲהִיָּה אֲשֶׁר אֲהִיָּה
וַיֹּאמֶר כֹּה תֹאמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲהִיָּה שְׁלַחְנִי אֲלֵיכֶם**
(שמות ג', יד).

נראה שכבר חז"ל חשו בקושי, והעלו שיש כאן מעין דו שיח סמוי בין ה' למשה:

'אהיה אשר אהיה' – אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: לך אמור להם לישראל, אני הייתי עמכם בשעבוד זה, ואני אהיה עמכם בשעבוד מלכויות. אמר לפניו: ריבוננו של עולם, דיה לצרה בשעתה [למה תדאיבם עכשיו בבשורה קשה – רש"י]. אמר לו הקדוש ברוך הוא: לך אמור להם, 'אהיה שלחני אליכם' (ברכות ט ע"ב).

10. ממלך מלכי המלכים למלך בשר ודם – כשהציגו משה ואהרן לראשונה בפני פרעה את הדרישה לשלח את העם, הגיב פרעה:

**וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן תִּפְרִיעוּ אֶת הָעָם מִמֵּעֶשְׂוֵי לְכוּ
לְסַבְּלֵתֵיכֶם.
וַיֹּאמֶר פְּרֹעֶה הֵן רַבִּים עִתָּה עִם הָאָרֶץ וְהִשְׁבַּתֶּם אֹתָם מִסַּבְּלֵתָם**
(שמות ה', ד-ה).

21. פירוש אברבנאל לבראשית (לעיל, הערה 11), עמ' 746.

אמירה כפולה

נראה שהאמירה הראשונה לא עשתה כל רושם על משה ואהרן, אף על פי שהדובר היה מלך מצרים. אולי משום כך באה האמירה השנייה, הנשמעת מרוככת יותר, ולכן אולי לא צוין בה שנאמרה על ידי מלך מצרים.

11. תגובת ה' לטרונייתו של משה על השליחות שכשלה באה אף היא באמירה כפולה. אמנם, היא אינה מורגשת כל כך, כיוון שהאמירה הראשונה מסיימת את פרשת שמות והשנייה פותחת את פרשת וארא:

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה עֲתָה תֵרְאֶה אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה לְפָנֶיךָ...

(שם ו', א-ב).

וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי ה'

וכבר נדרשו חכמים למענה הכפול של ה', שיש בו אכן שתי אמירות שונות, ראה רש"י על אתר.

12. הודעת משה לעם על המן והשליו, האמורים להינתן להם דבר יום ביומו, באה בשתי אמירות, שכמו חוזרות על עצמן:

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עֲרַב וַיְדַעְתֶּם כִּי ה' הוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם. וּבִקֶּר וּרְאִיתֶם אֶת כְּבוֹד ה' בְּשָׁמְעוֹ אֶת תְּלַנְתִּיכֶם עַל ה' וְנַחְנוּ מָה כִּי תִלְוּנוּ [תְּלִינוּ קְרִי] עֲלֵינוּ.

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּתַת ה' לָכֶם בְּעַרְב בָּשָׂר לֶאֱכֹל וְלַחֵם בְּבִקֶּר לְשַׁבַּע בְּשָׁמַע ה' אֶת תְּלַנְתִּיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם מְלִינִם עֲלָיו וְנַחְנוּ מָה לֹא עֲלֵינוּ תְּלַנְתִּיכֶם כִּי עַל ה'

(שם ט"ז, ו-ח).

יושם לב: האמירה הראשונה היא של משה ואהרן לכל בני ישראל, ואילו האמירה השנייה היא של משה בלבד. הראשונה היא אמירה כוללנית: ערב וידעתם, בוקר וראיתם, ואילו השנייה היא אמירה מפורטת, המדברת על בשר ולחם. וכך כותב ר"ש ריגיו בפירושו לפסוק ח:

'ויאמר משה' – כשראה שלא מצאו קורת רוח בדבריו ולא ענו העם אותו דבר,²² הוסיף לפרש מאמרו הראשון ואמר: מה שאמרתי 'וידעתם כי ה' הוציא' וכו', יהיה בתת ה' לכם בשר לאכול...

13. כשכשלו ישראל בעגל ומשה היה עדיין על ההר, פנה אליו ה':

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵךְ רַד כִּי שַׁחַת עָמַן אֲשֶׁר הָעֲלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם. סָרוּ מִהָרָה...

(שמות ל"ב, ז-ח).

ומיד בהמשך:

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה רְאִיתִי אֶת הָעָם הַזֶּה וְהִנֵּה עִם קִשָּׁה עֲרָף הוּא. וְעַתָּה הִנֵּיחָה לִי... (שם, ט-י).

22. ברם, לא כל כך ברור לאיזה מענה מצפה משה.

וכבר תמה ר"י אברבנאל בשאלתו החמישית שם:

'ויאמר ה' ראיתי את העם הזה' וגו' – כי בהיות המדבר הראשון הוא יתברך, והוא עצמו הוסיף הדברים האלה, מה צורך לזכור אמירה מחודשת: 'ויאמר ה' ראיתי' וגו' בהיות הדיבור מדובק ומקושר.²³

ופתרונו:

ונראה שהדבור האלהי שהיה מדבר למשה חדל ונפסק, לראות מה ידבר משה ומה ישיב על תוכחתו,²⁴ ומשה נאלם דומיה,²⁵ כי כסתה כלימה פניו,²⁶ וגם הוא שתק ולא השיב אל ה' כלום. ואז הוצרך יתברך לדבר דבור שני למשה, ולזה נאמר שנית: 'ויאמר ה' אל משה ראיתי את העם הזה', כי היה זה דבור מחודש ואמירה בפני עצמה.²⁷

* * *

במאמר זה נלקטו דוגמות אחדות מבראשית ומשמות, וישנן עוד אחרות משאר ספרי המקרא, בנוסף לאלו שהוזכרו על ידי שילוח, ועוד חזון למועד. אבל גם ממה שהובא כאן עולה שאין דרך אחת להבנת התופעה, אלא דרכים אחדות, מעין אלו שהוזכרו קודם, ויש ליישם את הדרך המתאימה בכל מקום ומקום.

23. פירוש אברבנאל לשמות, מהד' חורב, ירושלים תשנ"ז, עמ' 536.

24. על פי חבקוק ב', א.

25. על פי תהילים ל"ט, ג.

26. על פי תהילים ס"ט, ח.

27. פירוש אברבנאל לשמות (לעיל, הערה 23), עמ' 538.